

HASTANIN NAMAZI

Doç. Dr. Ömer MENEKŞE

İbadet: Kul Olma Şuuru

Bizi topraktan var eden, (Secde, 32/7-9) en güzel şekilde yaratan, (Tîn, 95/4) işitme, görme, akletme, düşünme gibi kabiliyetlerle donatan (Mülk, 67/23; Beled, 90/8) Mevlamız, kâinattaki her şeyi hizmetimize sunmuş, bizden sadece kendisine ibadet etmemizi istemiş ve şöyle buyurmuştur:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” (Zâriyât, 51/56)

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s) de Allah’a imanın amelle olgunlaşacağını ve imanda zirveye çıkabilmenin yolunun ibadet ve amelle mümkün olabileceğini belirtmiş ve bir keresinde de Muâz b. Cebel’e hitaben,

يَا مُعَاذُ أَتَدْرِي مَا حَقُّ اللَّهِ عَلَى الْعِبَادِ . قَالَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ . قَالَ أَنْ يَعْبُدُوهُ
وَلَا يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ،

“Ey Muâz! Allah'ın kulları üzerinde hakkı nedir, bilir misin ?” diye sormuş. Muaz da “Allah ve Resûlü daha iyi bilir.” cevabını vermişti. Bunun üzerine Peygamberimiz, “Allah'a kulluk etmeleri ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır.” buyurmuştur. (Buhârî, “Tevhid”, 1, Cihâd, 46; Tirmizî, “İmân”, 18)

Yerde ve gökte olan her şey, kısaca tüm mahlûkat Yüce Allah’a lisan-ı hâlleriyle ibadet etmekte, hamd ve tesbihle (İsrâ, 17/44; Cum’a, 62/1) O’na itaatlerini, kulluklarını arz etmektedir. Nitekim Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurmaktadır:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ
وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالْدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ

“Görmedin mi, göklerde ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah’a secde etmektedir...” (Hac, 22/18)

Öyleyse yerdeki ve göklerdeki her şey kendi hizmetine sunulan, gizli ve açık binlerce nimete sahip olan (Lokmân, 31/20) insanın Rabbine kulluk etmemesi, O’na ibadet ederek tazimini göstermemesi düşünülebilir mi?

Peygamberimize

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ

“Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et.” (Hicr, 15/99) emrini veren Allah (cc), böylece inananlara ibadetlerini ömür boyu ve sürekli olarak yapmaları gerektiğini belirtmiştir. Bu çerçevede Sevgili Peygamberimiz de,

عَنْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : اكْفُوا مِنَ الْعَمَلِ مَا تُطِيقُونَ ، فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّوا ، وَإِنَّ أَحَبَّ الْعَمَلِ إِلَيَّ أَدْوَمُهُ وَإِنْ قَلَّ

“Güç yetirebileceğiniz amelleri yapmaya gayret ediniz. Allah (sevap vermekten) usanmaz da siz (ibadet etmekten) usanırsınız. Allah katında amellerin en sevimsisi az da olsa devamlı olanıdır.” buyurmuş, ibadette kararlı ve istikrarlı olmayı tavsiye etmiştir. (Ebû Dâvûd, “Tatavvu’”, 27)

Evet, ibadet; Cenab-ı Hakk’a teslimiyettir. İbadet; Rabbe kul olmaktır, O’na seyerek ve isteyerek itaat etmek ve gönülden bağlanmak, ihlas ve samimiyetle inanıp iyi işler yapmaktır.

İslam Kolaylık Dinidir

İslam'daki ibadet anlayışı zora değil i'tidal ve kolaylığa dayanmaktadır. Allah insana sıkıntı vermek için ibadetleri va'z etmemiştir. İslam, isteyen herkesin, ibadetleri kolayca yapabileceği bir dindir.

İslam dininin hiç bir emrinde, hiç bir hükmünde zorluk yoktur. Dinin ibadet ve diğer hükümleri kolaylık üzerine kurulmuştur.

Allah insanın gücünün yettiği kadar sorumlu tutar. Gücünün yetmeyeceği şeylerden kimseyi sorumlu tutmaz.

Rabbimiz Kur’an-ı Kerim’de buna işaretle şöyle buyurur:

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَّا أَتَيْهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا

“Allah hiç kimseyi verdiği imkândan fazlasıyla yükümlü kılmaz. Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.” (Talak, 65/7)

Ayrıca bu durum her yatsı namazından sonra camilerimizde okunan Bakara suresinin son ayetinde şöyle belirtilir:

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

“Allah her şahsa, ancak gücü yettiği kadar sorumluluk yükler.” (Bakara, 2/286)

Çünkü insanın gücünü, takatini ve rûhî hallerini en iyi bilen hiç şüphesiz ki onu yaratan yüce Allah’tır. Üzerimize farz kılınan ibadetlere baktığımız zaman İslam dininin kolaylık dini olduğu açıkça görülür.

Mesela yüce Rabbimiz insana günün bütün saatlerinde namaz kılmasını emretmemiş, sadece günün belirli vakitlerinde beş vakit namaz kılmasını emretmiştir. Sene boyunca oruç tutmayı değil, sadece senede bir ay oruç tutmayı farz kılmıştır. Malının yarısını veya yüzde yirmi beş gibi yüksek bir oranda zekat vermesini emretmemiş, sadece kırkta birini (yüzde iki buçukunu) vermesini emretmiştir. Bunu da herkese değil, sadece zenginlere farz kılmıştır. Her sene değil, sadece ömründe bir defa haccetmesini farz kılmış, yine bunu da herkese değil, zenginlere farz kılmıştır. Bu misalleri çoğaltmak mümkündür. Hulasa İslam kolaylık dinidir.

Bu itibarla insanın yaradanına karşı kulluk görevi olan ibadetler kural olarak akıllı ve buluğa ermiş olan mükellefler tarafından bizzat yerine getirilir. Ancak bir fiilin şer’i bir teklife konu olabilmesi için o fiilin mutlaka mükellefin gücü dâhilinde bulunması gerekir. Aksi takdirde emredilen fiilin yapılması imkânsız olabilir veya usulüne uygun bir şekilde yapılması meşakkate yol açabilir. Bu nedenle Rabbimiz Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurur:

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

“Allah size kolaylık diler, güçlük dilemez.”(Bakara, 2/185)

İnsanlara güç yetiremeyecekleri şeyleri yüklemeyen Allah Teâlâ, kulları için daima kolay olanı dilemiş,

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ

“Allah dinde üzerinize hiçbir zorluk yükledi.”(Hac, 22/78) buyurarak insanlara yaşanması zor olan bir din göndermediğini açıkça beyan etmiştir.

Nitekim bu bağlamda zengin olmayan bir Müslüman, zekât, hac, kurban, sadaka-i fitir gibi malî gücü gerektiren ibadetlerle; sıhhati elverişli olmayan bir Müslüman da oruç gibi sıhhati gerektiren ibadetlerle mükellef değildir.

Bu yüzden gayesi insanları korumak ve onları içine düştükleri meşakkatlerden kurtarmak olan İslâm dini, kolaylık temeli üzerine bina edilmiştir.

Nitekim Peygamberimizde bu gerçeği hadis-i şeriflerinde;

إِنَّ دِينَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي يُسْرٍ

“Allah’ın dininde kolaylık vardır.” (İbn Hanbel, V, 68; Heysemi, *Mecmaü’z-zevâid*, I, 67) buyurarak ifade etmiştir.

Peygamber efendimiz kendisi devamlı kolaylık gösterdiği, kolay olanı tercih ettiği gibi ashabına da kolay olanı tercih etmelerini ve kolaylık göstermelerini emretmiştir.

Nitekim Allah Resulü (s.a.s), arkadaşlarından birini bir bölgeye görevli olarak gönderdiğinde,

يَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا ، وَبَشِّرُوا وَلَا تُنْفِرُوا

“Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; sevdirin, nefret ettirmeyin.” (Buhârî, “İlim”, 11; Müslim, “Cihâd ve siyer”, 6) buyurmuş ve bunu bir hayat düsturu hâline getirmiştir.

Namaz İbadetinde Kolaylık

Allah’a kul olmayı kabullenişin en büyük emaresi kişinin bir takım ibadetleri yerine getirmesi gerektiğini bilmesidir. Bundan sonraki aşama ise bunları yerine getirmesidir. Yapılması gerekenin nasıl yapılacağını bilmek de bir o kadar önemli bir husustur.

Şüphesiz her ibadet belli ölçüde bir külfet ve mahrumiyet içerse de bu dinin genel telkinleri, sağlayacağı dünyevî ve uhrevî faydalar, daha da önemlisi ferdin Allah katındaki konumu düşünüldüğünde kolaylıkla katlanılabilecek bir durumdur. Bu sebeple Kur’an’da ve hadislerde çeşitli ibadetlere atıfta bulunularak dinde zorlaştırmanın bulunmadığı, kolaylaştırmanın esas alındığı, her zorluğun beraberinde

bir kolaylık ve ferahlığın bulunduğu, insana gücünün üzerinde bir külfet yükletilmediği, ibadet mükellefiyetinin de yapılabilir ve üstesinden gelinebilir olduğu sıkça hatırlatılır. Bunun yanında ibadetlerin ifasında herhangi bir sıkıntı ve engelle karşılaşıldığında alternatif ibadet biçimleri, telâfi imkânları veya mazeretten dolayı muafiyetler getirilmiştir.

Nitekim Dinimizde Allah'a kulluğun ve nefis eğitiminin en mükemmel şeklini ifade eden namazın olağan durumlarda kılınmasına özen gösterilmesi istenmiş, olağan dışı durumlarda da çoğu zaman terkine müsamaha edilmemiştir. Aksine olağan dışı durumun mahiyetine ve ağırlığına göre, kılınışında bazı kolaylıklar sağlanmış ve böylece her gün namaz ibadeti vasıtasıyla yüce Rab ile bağlantı kurma imkânının devam ettirilmesi sağlanmıştır.

Bu itibarla namazla mükellef olanlardan istenen, şartlarına, rükunlarına ve âdâbına riâyet ederek ta'dîl-i erkâna uygun namaz kılmaktır.

Tadil-i erkân; namazın içinde yer alan kıyam, kıraat, rükû, secde gibi rükunleri dikkatli bir şekilde, acele etmeden hakkını vererek yerine getirmek, düzgün, yerli yerinde ve düzenli yapmaktır. Ancak bu rükunları yerine getirme gücüne sahip olanlar için geçerlidir.

Bu nedenle dinimizde herhangi bir hastalık dolayısıyla bu rükunları istenen ölçüde yerine getiremeyen mükelleflerden, güçleri ne kadarına yetiyorsa namazlarını o şekilde ifa etmeleri talep edilmektedir.

İşte bir sıhhat bozukluğu sebebiyle namazını istenen şekil şartlarına göre yerine getiremeyecekler hakkında İslâm kolaylaştırıcı hükümler, alternatif ibadet biçimleri, telâfi imkânları veya mazeretten dolayı muafiyetler getirmiştir. Nitekim bu bağlamda yolculukta namazların kısaltılması kolaylığa, gusül ve abdest yerine teyemmüm alınması alternatif ibadet biçimlerine, hasta ve yolcunun ramazan orucunu sonraya bırakması telafiye, hayızlı kadından namaz kılma mükellefiyetinin düşmesi ise muafiyete örnek olarak verilebilir.

Görüldüğü üzere ibadetlerin yerine getirilmesi için dinimiz her türlü kolaylığı göstermiştir. Bu itibarla hiçbir şey; iş, ticaret, görev, meşgale ve mazeret Müslüman'ı namazdan alıkoyamaz. Nitekim Rabbimiz şöyle buyurur:

رَجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ

يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ

“Onlar, ne ticaret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar.” (Nur, 24/37)

İşte bu anlamda namaz ibadetinin vaktinde edası için de dinimiz her türlü kolaylığı bizlere sağlamıştır.

Öyle ki bu kolaylıklar sadedinde;

- ✓ “Su bulamayanlar, teyemmüm ederek namazlarını kılabilirler.” (Maide, 5/6)
- ✓ Bir tehlikeden korkanlar yaya veya binek üzerinde namazlarını kılabilirler. (Bakara, 2/239)
- ✓ Yolcular, seferi olanlar, dört rekâtlı farzları ikişer rekât olarak kılabilirler. (Nisa, 4/101; Müslim, “Salâtü'l-Musafirin”, .4; Ebu Davud, “Salat”, 27)
- ✓ Savaş halinde olanlar, nasıl güçleri yetiyorsa o şekilde namazlarını kılabilirler. (Nisa, 4/101)
- ✓ Ayakta durmaya güçleri yetmeyen hasta ve özürülüler oturarak, buna da güçleri yetmeyenler yatarak namazlarını kılabilirler. (Al-i İmran, 3/191)

Kadınların özel halleri, deli olmak, bayılmak ve unutmak hariç namaz kılmamanın hiçbir mazereti yoktur.

Azimet ve Ruhsat: Aslî Hükümler ve Arızî Durumlar

Allah'ın kullarını sorumlu tuttuğu çeşitli emirler ve yasaklar, helâller ve haramlar asıl hükümleri oluşturur ve bunlarla amel etmek “azimet” olarak anılır. Fakat bu hükümlerin uygulanması esnasında karşılaşılan zaruret, meşakkat ve ihtiyaç gibi ârizî durumlar sebebiyle bazı hükümlerde çeşitli kolaylıklar gösterilmiştir. İşte bu kolaylıklara da “ruhsat” adı verilir. Buna göre “azimetler” Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, “ruhsatlar” ise kulların Allah'ın lütfundan aldıkları bir paydır.

Ruhsatlar dini yaşamada bir gevşeklik değil, bilakis zorluk ve güçlüğü bulunduğu özel şartlarda dinin yaşanabilir olmasına imkân sağlayan özel ve geçici uygulamalardır. İnananlar öncelikle asıl yapmakla yükümlü oldukları hükümlerle yani azimetle amel ederler. Ancak güçlerini aşan bir zaruret, ihtiyaç ya da zorlukla, meşakkatle karşılaştıklarında kendilerine verilen ruhsatlardan da istifade etmeleri gerektiğini bilirler. Bu nedenledir ki Cenâb-ı Hak, zorluk doğurabilecek bazı

durumlarda bir çıkış yolu olarak ruhsatları da bildirmiştir. Örneğin Müslümanlara orucu farz kılmış, hastalık veya yolculuk durumunda orucun ertelenip daha sonra uygun bir zamanda kaza edilebileceği, buna imkân olmaması hâlinde de fidye verilebileceğini bildirerek güçlüğü ortadan kaldırmıştır.

Sözün özü, normal şartlar dâhilinde azimetler ile, şartlar gerektirdiğinde de suistimale ve istismara yol açmayacak şekilde ruhsatlarla amel edilebilir.

Kullarına taşıyamayacakları yük yüklemeyen Cenâb-ı Hakk'ın buyrukları karşısında ruhsatlar birer alternatif hüküm gibidirler. Kolaylık prensibi de Allah'ın muradı olduğuna göre, sıkıntılı durumlarda ruhsata yönelmek de genel bir kural hükmündedir. Çünkü Yüce Allah,

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

“Gerçekten, güçlükle beraber bir kolaylık vardır.” buyurmuştur. (İnşirâh, 94/5-6.)

Nitekim bu bağlamda yükümlülüklerin yerine getirilmesinde ruhsat sebebi kabul edilen durumlardan biri de hastalıktır.

Hastalık Halinde Namaz

Şüphesiz insan için aslolan sağlıklı olmak ve birincil niteliğindeki azimet hükümlerini uygulamaktır. Ancak insan vücudunun normal işleyişinde zaman zaman bazı bozukluklar, düzensizlikler görülebilir. Hastalık denilen bu gibi arızî durumlara maruz kalan kişi öncelikle tedaviye başvurmalıdır. Ancak tedavi bir anda olup biten bir müdahale değildir. Aksine en basit muayene, teşhis ve tedavi yöntemlerinden en ağır cerrahi müdahalelere kadar geniş bir uygulama alanını kapsar. Bu süreç ayakta ya da hastanede olmak üzere kısa da sürebilir bir ömür boyu da devam edebilir. Ayrıca günümüzde yeni tedavi metotları kapsamında bazı yapay maddeler ve protezler kullanılmaktadır. Hatta bazen hasta bu yardımcı tedavi unsurlarıyla hayatını sürdürmek zorunda kalabilir. Bazı zorlukları beraberinde taşımasına rağmen bu hastalık ve tedavi süreci, hastanın Allah Teâlâ ile kulluk bağının ifadesi olan ibadetlerini devam ettirmesine engel olmamalıdır. Çünkü ibadeti emreden Allah Teâlâ hastalık gibi zorlu süreçlerde kullarına gerekli kolaylıkları da sağlamıştır.

Nitekim mükellef, fıkhıta “özür” kavramıyla ifade edilen hastalık gibi zorlu

durumlarla karşı karşıya kaldığında “ruhsat” kavramıyla karşılanan kolaylaştırıcı hükümler devreye girer.

Abdest yerine teyemmüm, sargı üzerine mesh, ayakta duramayanın oturarak veya ima ile namaz kılması, bayılan veya doktorun narkoz verdiği kişinin namaz mükellefiyetinin düşmesi ya da edasının tehiri bunlardan bazılarıdır.

İlmihal kitaplarımızda ve fikhi eserlerde tedavi sürecinde hastaya namaz konusunda tanınan ruhsatları içeren pek çok hüküm yer almaktadır. Hasta namazı olarak ifade edilen bu hükümlerden istifade edebilecek kişi ve hastalığın ölçüsü şudur:

Namazını ayakta kılması, rükûa ve secdeye normal varması durumunda hastalığı artacak ve şiddetli ızdırap ve acı duyacak kimseler, fikha göre hasta sayılır ve hasta namazı hükümlerinden istifade edebilirler. Bu hastalık, şiddetli baş ağrısı, baş dönmesi, yüksek tansiyon, eklem ağrıları, kireçlenme, takatsızlık şeklinde olabilir.

Dinimizde sorumluluklar kulun gücüne göre belirlenmiş, gücü aşan durumlar için kolaylaştırma ilkesi getirilmiştir. Namazın rükünlerinden herhangi birini yerine getirmeye engel olan rahatsızlıklar da kolaylaştırma sebebi sayılmıştır .

Öyle ki Allah resulü (s.a.s) ezberleme yeteneği olmadığından dolayı Kur'an'dan herhangi bir âyeti veya sûreyi ezberleyemeyen bir sahâbîye, “*Sübânellâhi, velhamdülillâhi ve lâ ilâhe illâllahu vallahu ekber, ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm.*” kelimelerini söyleyerek namaz kılmasını tavsiye etmiştir. (Ebû Dâvûd, “Salât”, 134, 135)

Yine aynı şekilde kıyam, namazın önemli bir rükünü olduğu halde ayakta duramayan veya zorlukla duran kimselerin kendileri için nasıl mümkün ve kolay ise o şekilde oturarak namaz kılabilecekleri belirtilmiştir.

Dolayısıyla namazda ayakta duramayan bir kimse ayakta durmakla, su bulamayan veya bulup da kullanma imkânı olmayan bir kimse de abdest ya da gusülde azalarını yıkamakla mükellef değildir.

Öyleyse

Hastalar namazlarını nasıl kılarlar?

İnsanlar ancak yapabileceklerinden sorumludurlar. Zira dinimiz, kişiye güç yetiremeyeceği yükü yüklemeyiz. Hastalığı veren de yükümlülükler yükleyen de

Allah'tır. Dolayısıyla kişi gücü neye yetiyorsa onu yapmakla mükelleftir (Hac, 22/78; Fetih, 48/17). Allah Teala, Kur'an-ı Kerim'de,

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

“Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.” (Bakara, 2/286) buyurmuştur. Bu ilke, ibadetlerin kişiye gerekliliği konusunda olduğu gibi, ibadetlerin yapılışı ile ilgili konularda da geçerlidir. Mesela, akli olmayana namaz farz değildir.

Zira İslâm'da kişinin mükellef olmasının şartı akıl ve idraktır. (Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 17) İslâm âlimleri mükellefin akıl ve kavrayış sahibi olması gerektiğinde hem fikirdirler. Akıl ve idrak sahibi olmayan varlıkların sorumlu olması ise anlamsızdır. (Âmidî, *İhkâm*, I, 201)

İbadetlerin mükellefiyet şartları (akıl ve buluğ) yanında bunların eda edilmelerinin de birtakım şartları vardır. Bu şartlardan biri de istenilen ibadeti yapmaya güç yetirebilme yetisinin (istitaat) bulunmasıdır. Bu cümleden olarak kişinin bir fiili gerçekleştirebilmesi için organizmasında o fiile ait yetenek ve organın sağlıklı bir şekilde bulunması gerekir.

Bu itibarla namazı normal şekli ile ayakta kılmaya gücü yetmeyen veya ayakta durması hastalığının uzamasına veya artmasına sebep olacağı doktor teşhisiyle veya kendi tecrübesiyle anlaşılan bir hasta, namazını oturarak kılar.

Şüphesiz cemaatimiz camide sırf keyif için tabureye veya sandalyeye oturmamakta, hatta cemaatin çoğu kıyamda durup, rükuya, secdeye giderken o taburede veya sandalyede oturarak namaz kılmaktan da üzüntü duymaktadır.

Ancak burada şu hususu hatırlatmakta fayda var:

Özellikle yerde diz çökebilecek veya ayaklarını uzatıp oturabilecekken, doktorun da buna müsaadesi varken, birazcık dahi zorluğa katlanmadan, saflardan ayrı bir yerde ayrı bir bölüm oluşturarak, tabure, sandalye veya sıralar hâlinde yere sabitlenmiş bir kısım oturaklarda oturarak namaz kılmak hem caiz değil hem de başka birtakım dinlerin ibadet alanlarını hatırlattığından hoş değildir.

Nitekim günümüzde birçok camide, caminin dokusuyla ve kültürüyle bağdaşmayan, tabureler ve sandalyeler, hatta özel mekanlar ile sabit sıraların ihdas edilmesi üzerine Diyanet İşleri Başkanlığımız Din İşleri Yüksek Kurulu'na bir karar

alınmış ve hastalık ve özürlülük gibi herhangi bir rahatsızlığı bulunan kimselerin zorunlu olmadıkça namazlarını sandalyede değil, yerde oturarak kılmaları gerektiği belirtilmiştir.

Bu itibarla namazı ayakta kılmaya gücü yetmeyen kimse, namazını kendi durumuna göre teşehhüdde olduğu gibi dizleri üzerine veya bağdaş kurarak yahut ayaklarını yana ya da kibleye doğru uzatarak kılacaktır.

Nitekim bu bağlamda Allah Resulü (s.a.s) basur hastalığından dolayı rahat oturup kalkamayan İmrân b. Husayn'a namazı,

صَلِّ قَائِمًا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ

“Ayakta kıl, gücün yetmezse oturarak, buna da gücün yetmezse yan yatarak kıl.” (İbn Mâce, “İkâmetü’s-salavât”, 139) tavsiyesinde bulunmuş, kendisi de hastalandığında namazını oturarak kılmıştır.

Kalça veya dizlerinde protez olan, bu sebeple de oturmaya gücü yetmeyen, gücüne göre ya yan yatarak veya sırt üstü yatarak namazını rükû ve secde yerine imâ ile kılar.

Yatarak tedavi görmek zorunda kalan hastalar ile yatalak hastalarda olduğu gibi yatağından doğrulmaya ve kibleye yönelmeye tek başına imkân bulamayan kişi, kendisine yardım edecek kimse de olmadığı takdirde yerinden doğrulmadan, yüzünü çevirebildiği kadar kibleye çevirerek yattığı yerde namazını îma ile kılar (Serahsi, *el-Mebsut*, I, 112-113; Kasani, *el-Bedai’*, I, 48).

Îmâ, rükû ve secde yerine başla işaret etmek demektir.

Buna göre ayakta durabilen ve yere oturabildiği hâlde secde edemeyen kimse namaza ayakta başlar, rükûdan sonra yere oturarak secdeleri îma ile yapar.

Îma ile namaz kılan kişi başını rükûda biraz, secdede ise rükûdan biraz daha fazla eğer. Çünkü secdenin bizatihi kendisi rükûdan aşağıda olduğu için secdenin îması da rükûdan aşağıda olmalıdır. Bununla birlikte, vücudun baş ile birlikte eğilmesiyle de îma yapılmış olur.

Bilinmeli ki rükû namazın bir rüknü, secde(ler) de başka bir rüknüdür. Bunlar şeklen birbirinden net olarak ayırt edilmelidirler. Oturma esnasında eğer her iki rükûn aynı şekilde yapılırsa ya üç kez rükû yapılmış ya da secdeye üç kez gidilmiş olunur.

Bu durumda rükünlerden biri (secde) yanlış, diğeri (rükû) ise hiç yapılmamış olur ki bu da namazı ifsat eder.

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.),

إِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَسْجُدَ عَلَى الْأَرْضِ فَاسْجُدْ، وَإِلَّا فَأَوْمِئْ إِيْمَاءً، وَاجْعَلِ السُّجُودَ
أَخْفَصَ مِنَ الرُّكُوعِ

“Eğer yere secde edebiliyorsan et. Yere secde edemiyorsan başın ile îmâ et. Secde için îmâ yaparken, başını rükû için eğdiğinden daha aşağı eğ.” (Ebu Ya‘la, *el-Müsned*, III, 345-346) buyurmuştur

Sırt üstü yatarak namazı îmâ ile kılmak yan üstü yatarak îmâ ile kılmaktan daha fazîletli bulunmuştur. Çünkü bu durumdaki kişinin yüzünü kibleye çevirme imkânı daha çoktur. Sırt üstü namaz kılan hastalar ayaklarını da kibleye karşı uzatırlar.

Rahatsızlığı sebebiyle secdeye tam olarak eğilemeyen, başını yere koyamayan ve oturarak namaz kılanların önlerine herhangi bir şey, masa, sandalye, yastık koymalarına gerek yoktur ve bu uygun da değildir.

Bir kişi ayakta durmaya gücü yettiği hâlde, rükû ve secdeye gücü yetmiyorsa, ayakta veya oturarak îmâ edebilir; ancak oturarak îmâ etmesi daha uygundur (Merğînani, *el-Hidaye*, II, 83-87). Çünkü “oturma” hali ta’zimin zirvesi olan secdeye daha çok benzemektedir.

Ayakta durmaya, rükû veya secde etmeye gücü yetmeyen, rahatsızlığı sebebiyle ayaklarını yana veya kibleye uzatarak da olsa yere oturamayan kimse namazı tabure, sandalye, sedir ve benzeri bir şey üzerine oturarak kılar, rükû ve secdeleri îmâ ile yerine getirir. Oturmaya da gücü yetmeyen kişi, sırt üstü yatarak veya yana yaslanarak îmâ eder. (Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, s.203)

Dolayısıyla illa yere oturarak ya da ayakta durarak namazını kılamayan kimse, katlanabilir taburesini alacak, herhangi bir safın arasına girip safın arasında ve saf düzenine uygun şekilde namazını tamamlayacaktır.

Zira farz namazları ikame eden kimse ayakta durmaya muktedir ise, bütün rekâtları ayakta kılması gerektiği üzerinde mezhepler ittifak etmişlerdir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 570-571; el-Cezîri, *el-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, I, 206)

Dinimize göre ayakta başlamak, rükuya ve secdeye varmak, bir müddet de oturmak namazın farzlarındandır. Ancak yalnızca iftitâh tekbiri getirecek kadar ayakta durmaya gücü yeten kimse, iftitâh tekbiri namazın farz olan erkânından olduğu için, bu tekbiri ayakta almalı ve sonra namazına oturarak devam etmelidir. Ayrıca hasta, iftitâh tekbiri ile farz kıratı gerçekleştirecek kadar ayakta durabilecek güce sahipse bunları ayakta yapmalı ve ondan sonra güç yetiremediği rükû ve secdeyi oturarak ifâ etmelidir.

Farz miktarı ayakta durabilen, fakat rükû ve secdeyi yapacak bedeni sıhate sahip olmayan yani ayakta iftitâh tekbiri aldıktan sonra dizlerini kırıp oturamayan veya oturmaya çalıştığında “amel-i kesîr” yani ister sehven ister kasten herhangi bir özür olmaksızın, namazdan olmayan ve namazı bozan bir fiili yapan kimse oturarak iftitâh tekbiri alır ve rükû ve secdeye devam eder. Dizlerindeki rahatsızlıktan ötürü de namazını artık oturarak tamamlar.

Burada yeri gelmişken hastanın îmâ ile namaz kılması meselesine açıklık getirmek gerekir. “Hasta olanların, namaz kılarken gözle değil de başı aşağıya doğru eğerek rükû’ ve secde için yapacağı işaret” olarak ifade edilen îmâ, Hanefî mezhebinde sahih olan görüşe göre ancak başla yapılabilir. Dolayısıyla başı ile îmâ etmeye gücü yetmeyen kimse namazını kazaya bırakır; gözleri, kaşları veya kalbiyle îmâ ederek namaz kılamaz (Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 83-85; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 260).

Hanefîlerden Züfer’e ve Şafii mezhebine göre ise başıyla îma etmeye gücü yetmeyen kimse gözüyle îma ederek namazlarını kılar. Gözle de îmaya gücü yetmezse kalbiyle namazlarını kılar. Yani kalben kendisini namazda hayal eder ve okuması gereken duaları okur. Daha sonra bu şekilde kıldığı namazları kaza etmesi de gerekmez. Ancak daha sonra ayakta kılablecek şekilde sağlığına kavuşursa kalp ve göz ile kıldığı namazları iade etmesi müstehap olur (Serahsi, *el-Mebsut*, I, 217; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 260; Remli, *Nihayetu’l-Muhtac*, I, 468-470). Ancak göz veya kalp ile îmaya gücü yeten kimse, Allah ile irtibatını koparmamak için namaz kılmak isterse bu son görüşle amel edebilir.

SON SÖZ

İbadetlerde samimiyet ve azimle orantılı olarak bir zorluk (meşakkat) hep vardır. Bunlar makul sınırlarda kalan zorluklardır. Tüm ibadetler gibi namaz ibadeti de insanın kalbi ve his dünyasıyla çok yakından ilgilidir. Nitekim bir hadiste

kendisinden, iyilik (el-birr) ve kötülük (el-ism) hakkında bilgi soran Vâbisa el-Esedî'ye Hz. Peygamber:

الْبِرُّ مَا اطْمَأَنَّتَ إِلَيْهِ النَّفْسُ وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي النَّفْسِ وَتَرَدَّدَ فِي الصَّدْرِ
وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ وَأَفْتَوْكَ

“...(Her ne kadar) insanlara sorup fetva alsan da, iyilik, kalbine ve nefesine rahatlık (itmi'nan) veren; kötülük ise, kalbine dokunan ve içine (sadr) tereddüt verendir.” diye buyurmaktadır.” (İbn Hanbel, IV, 228; ed-Dârimî, “Buyu’ ”, 2).

Bu hadis, insanın iç âleminin; niyet ve samimiyetinin, özellikle ibadetlerde ne derece belirleyici olduğunu göstermesi bakımından çok manidardır.

Müslümanın ibadet ederken gücüyle orantılı olarak bir miktar maddî ya da nefsânî zorluk yaşaması, ibadetin tabiatı gereğidir. Zaten kulluğun sırrı imtihandır ve imtihan da bu samimiyet ve azim testinden geçmekle, yani zorluklarla sınanmış olmakla mümkündür. Mükellefin diğer fiillerinde olduğu gibi namaz kılarken de nefesine zor gelen tarafları olabilir. Kişinin nefesine uymayıp Allah'ın namaz emrini yerine getirmesi, söz konusu imtihanı geçmesi için gereklidir. Bununla birlikte kişinin hastalık gibi hallerden kaynaklanan bir zorluktan dolayı namaz ibadetini normal bir şekilde yerine getiremeyeceği durumlarda kendisine bazı ruhsatlar verilmiştir.

Ancak namazını tabure, sandalye ve benzeri şeyler üzerinde kılan müminin ileri sürdüğü mazeretler, kendisini vicdanen rahatlatacak boyutta olmalıdır. Zira namazın asli formuyla/şekliyle ve derinden hissedilerek kılınması gerekir. Bunlar denenmeden, bunlar yapılmadan, nefisini vicdani bir muhasebeye tabi tutmadan hissedilen hafif ağrılar veya “ben hastayım” tarzı bir kanaatten dolayı, namazdaki farzlardan birisini ihmal ederek namazını kılıyorsa, bu namaz tam anlamıyla yerine gelmiş, kabul edilmiş bir namaz olarak telakki edilemez. Onun için müslüman kardeşlerimizin namazları asli şekliyle kılıp, farzlardan kesinlikle fire vermeden namazlarını eda etmeleri gerekir.

Şüphesiz hastalar sadece namaz kılma esnasında değil, abdest alma konusunda da bazı zorluklar yaşamaktadır. Şayet kendilerine abdest konusunda yardım edecek kimse yoksa abdest almaktan âciz kalmış olurlar. Bundan dolayı abdest konusunda bedel ve alternatif hüküm olan teyemmüme başvurarak namazlarını kılabilirler. Yine aynı şekilde abdest uzuvlarından birinde yara veya hastalık bulunan kişi, bu organını

yıkaması zarar verecekse, yıkamayıp ıslak elle mesh eder. Mesh etmesi de zarar verecekse bunu da yapmaz. Hastalık abdest veya gusül uzuvlarından çoğunda ise abdest veya gusül yerine teyemmüm eder.

Teyemmüm için de teyemmüm edilebilecek toprak ve toprak cinsi bütün maddelerden istifade edebilirler. Buna duvardaki badana ve yanlarında bulunduracakları bir tuğla veya kiremit parçası da dâhildir.

Ayrıca kolları ve ayakları sağlam olduğu hâlde, temiz su ve temiz toprak kullanmaktan aciz olan veya ağır hasta olan kişi, kendi başına teyemmüm edemiyor ve bu konuda kendisine yardım edecek birini de bulamıyorsa, abdestli olmasa bile, yapabiliyorsa vakte hürmeten namaz kılanların hareketlerini yapar, kendisini abdestli gibi sayarak isterse namazını îma ile kılar; isterse de kazaya bırakır; iyileşmesi hâlinde kaza eder, iyileşmeme durumunda ise kendisinden yükümlülük düşer.

Kolları ve ayakları olmadığı için abdest almaya gücü yetmeyen ve kendisine yardım edecek kimsesi de bulunmayan kişi, teyemmüm de yapamayacak durumda ise, bu kişiye abdest ve teyemmüm yükümlülüğü yoktur. Kendisini abdestli gibi kabul ederek, kılabilirdiği şekilde namazlarını kılar. Bu namazları daha sonra kaza etmesi söz konusu değildir (İbn Nuceym, *el-Bahr*, I, 151, 246-249; Haskefi, *ed-Durru'l-muhtar*, I, 184-185, 423; İbn Abidin, *Reddu'l-muhtar*, I, 185, 423; Ayrıca bkz. *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, s.114-115, 202.).

Hastalara, namazın şartlarından sayılan necâsetten tahâret şartı konusunda da bazı kolaylıklar tanınmıştır. Meselâ, cerrahi müdahale sonrasında olduğu gibi bazen hastanın üzerinde veya yatak örtülerinde kan lekeleri bulunabilir. Böyle durumlarda kan lekelerini yıkamak veya kan lekelerinin bulunduğu yatak örtülerini değiştirmek hastaya zarar verecekse bunlar yapılmaz. Dolayısıyla hasta bu hâliyle namazını kılabilir. Yine aynı şekilde elbisesi devamlı kirlenen ve değiştirme imkânı bulunmayan, değiştirse bile kısa bir süre sonra tekrar kirlenen hastalar ile tedavi maksadıyla sarılmış olan sargı ve bandajlar gibi değiştirmesi ciddi meşakatlere sebep olan hastalar namazlarını o elbiseler veya sargılar ile veya böylesine kirli bir yatak içinde sırt üstü yatarak îma ile kılabilirler. Çünkü bu durum onlar için meşrû bir mazeret teşkil etmektedir.

Hastaların namazına dair şu iki önemli mesaj ile sohbetimize son verelim:

Bunlardan birisi, hastalık insanın Rabbiyle bağıını kesmesini, ona küsmesini ve kahretmesini gerektirmez. Müslüman hasta iken de Rabbiyle bağıını devam ettirir, sorumluluğunu gücü nispetinde yerine getirir. Akli başında olan Müslüman için namazı terk etmek konusunda tek geçerli mazeret ölümdür. Bundan başka hemen hemen bir mazeret yoktur. Hasta namazında olduğu gibi, kolaylık İslâm'ın temel prensiplerindendir;

İkinci mesaj ise şudur: Allah her kulu kendi özel şartlarına ve gücüne göre sorumlu tutmaktadır.

Taat, takata göre olduğundan, yani buyruğun yerine getirilmesi kişinin gücü ölçüsünde olduğundan hastanın namazı kendi gücüne göre belirlenmiş, hastalığın artması ve şiddetlenmesi nispetinde namazın eda biçiminde eksiklik ve kolaylığa izin verilmiştir. Bu itibarla meselâ kıyam, namazın önemli bir rüknü olduğu halde ayakta duramayan veya zorlukla duran kimseler nasıl mümkün ve kolay ise o şekilde oturarak kılabilirler. Oturarak dahi kılamayan, yani bu durumda rükû ve secde etmekten âciz olan kimse, imkânına göre durarak veya oturarak veya yatarak ima (başıyla, hatta bazı müctehidlere göre gözüyle işaret) eder.

Tabiatıyla aslolan şekillerin korunması değil, özün yani Allah'la kurulan ilâhî bağlantının sürdürülmesi olduğundan, olağan dışı durumlarda kişi, her zaman olması gerektiği gibi, namazı kurtulunmak istenen bir yük, üzerinden atılması gereken bir borç haline getirilmeden, kendi durumuna uygun bir şekilde yerine getirmeye çalışmalıdır.